

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

STRATEGIJE ZA PREVLADAVANJE TOKSIČNE MUŠKOSTI

u politici i društvu u Bosni i Hercegovini

Nikola Vučić
Oktobar 2024.

U Bosni i Hercegovini, gdje su tradicionalne rodne uloge duboko ukorijenjene, toksična muškost ne samo da otežava napredak ka rodnoj ravnopravnosti, već i podriiva nastojanja ka političkoj stabilnosti i ekonomskom razvoju.

Toksična muškost, kao oblik hegemonijske muškosti, značajan je društveni izazov u politici i društvu uopće. Ona perpetuira norme i ponašanja koja favoriziraju nasilje, dominaciju i kontrolu, dok marginalizuje drugačije oblike muškosti i identitete koji ne odgovaraju tradicionalnim očekivanjima.

Kada se muškost veže isključivo za moć i kontrolu, muškarci koji ne pristaju na ove norme suočavaju se s pritiscima i marginalizacijom, pa oni koji se pokušavaju distancirati od ovih normi često su izloženi osudi ili socijalnom isključenju, što dodatno učvršćuje rigidne rodne uloge.

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

STRATEGIJE ZA PREVLADAVANJE TOKSIČNE MUŠKOSTI

u politici i društvu u Bosni i Hercegovini

Nikola Vučić
Oktobar 2024.

Sadržaj

1.	UVOD	2
2.	TREKUTNO STANJE	4
	Edukacija i podizanje svijesti	7
	Institucionalne reforme i podrška ženama u politici	7
3.	PREPORUKE ZA PROMJENE	7
	Uloga civilnog društva	9
4.	ZAKLJUČAK	10

1.

UVOD

Toksična muškost, kao oblik hegemonijske muškosti, značajan je društveni izazov, naročito u političkom i društvenom kontekstu Bosne i Hercegovine jer perpetuira norme i ponašanja koja favoriziraju nasilje, dominaciju i kontrolu, dok marginalizuje drugačije oblike muškosti i identitete koji ne odgovaraju tradicionalnim očekivanjima. Ova vrsta muškosti često se povezuje s autoritarnim stavovima i politikama, kao i s izraženom netolerancijom prema rodnoj ravnopravnosti i različitim identitetima, što može otežati napredak ka inkluzivnijem i pravednijem društvu.

Prema Connell i Messerschmidt, hegemonijska muškost podrazumijeva kulturno dominirajući model muškosti koji ne samo da opravdava rodnu hijerarhiju, već aktivno učvršćuje postojeće strukture moći (Connell & Messerschmidt, 2005, str. 832). Ovaj koncept odražava širi društveni poredak u kojem se muškost povezuje s autoritetom, dok se alternativne muškosti i rodni identiteti postavljaju u podređene pozicije. Norme toksične muškosti prožimaju ključne društvene institucije poput porodice, obrazovanja i medija, koje funkcioniraju kao kanali za prenošenje i učvršćivanje tih obrazaca ponašanja. Ovakva muškost dodatno održava patrijarhalne vrijednosti koje potiskuju žene iz političkih i ekonomskih sfera, favorizujući muške interese i onemogućavajući ravnopravnu participaciju žena i manjinskih grupa. Studije iz oblasti rodnih studija i sociologije pokazale su da se hegemonijska muškost obnavlja kroz prakse koje osnažuju muške privilegije, dok ujedno održavaju i strukturalne neravnopravnosti (Connell & Messerschmidt, 2005, str. 835). Osim toga, hegemonijska muškost negativno utiče i na same muškarce. Kada se muškost veže isključivo za moć i kontrolu, muškarci koji ne pristaju na ove norme suočavaju se s pritiscima i marginalizacijom, pa oni koji se pokušavaju distancirati od ovih normi često su izloženi osudi ili socijalnom isključenju, što dodatno učvršćuje rigidne rodne uloge. Naučnici naglašavaju da toksična muškost doprinosi reprodukciji društvenih struktura koje podržavaju nasilje, potiskuju emocionalnu otvorenost i podrivaju rodnu ravnopravnost (Connell & Messerschmidt, 2005). Dakle, kada kažemo da toksična muškost doprinosi reprodukciji društvenih struktura, misli se na to da ona stalno iznova ponavlja i učvršćuje iste štetne norme i vrijednosti, kao što su nasilje i neravnopravnost, tako da one i dalje opstaju u društvu i prenose se na nove generacije.

Politički sistemi često institucionaliziraju rodne režime koji aktivno podržavaju mušku dominaciju, što stvara trajne prepreke za rodnu ravnopravnost i društvenu inkluziju. Kako možemo očekivati istinsku demokratsku participaciju kada su pozicije moći gotovo isključivo rezervirane za muškarce? Na koji način održavamo stabilnost, dok društvene norme i dalje favorizuju dominaciju i kontrolu? U kontekstu Bosne i Hercegovine, gdje su tradicionalne rodne uloge duboko ukorijenjene, toksična muškost ne samo da otežava napredak ka rodnoj ravnopravnosti, već i podriva nastojanja ka političkoj stabilnosti i ekonomskom razvoju.

Marina Blagojević Hughson je primjetila da baš poput rodnosti, koja je uvijek određena konkretnim društvenim kontekstom, isto vrijedi i za hegemoni maskulinitet (Blagojević Hughson, 2018: 108). U bosanskohercegovačkom društvu, gdje su patrijarhalne norme još uvijek duboko ukorijenjene, toksična muškost dodatno doprinosi normalizaciji rodno zasnovanog nasilja, društvenih neravnopravnosti i političke nestabilnosti. U političkoj sferi, toksična muškost može voditi ka diskursu u kojem prevladavaju agresivni tonovi, izostanak dijaloga i kompromisa, a često i otvoreno neprijateljstvo prema ženama u političkom životu, što dodatno otežava postizanje dugoročnog mira i stabilnosti u regionu. Toksična muškost, kao manifestacija hegemonijske muškosti, oblikuje norme koje favoriziraju agresiju, dominaciju i kontrolu, dok potiskuje druge oblike muškosti i marginalizira žene.

Ovaj *policy paper* analizira postojeće stanje, procjenjujući kako ove norme utiču na politički sistem i društvenu koheziju koristeći se analizom dostupnih izvora poput odabranih dokumenata, studija i naučnih istraživanja. Nadalje, ovaj *policy paper* skicira i mogući pristup ka rješenju nudeći konkretne preporuke, od obrazovnih reformi koje promovišu pozitivne rodne modele, do pravnih intervencija koje štite prava marginaliziranih grupa.

Možemo li priuštiti sebi da ignorišemo toksične rodne norme u našim institucijama? S ovim preporukama, namjera je osnažiti političke lidere i donosioce odluka da kreiraju inkluzivnije društvo, koje neće prećutno normalizirati nasilje pa čak i kad ono nije samo očigledno - fizičko ili političko sredstvo moći - već i kada ono prožima na suptilniji način društvene odnose, kroz norme i vrijednosti koje podržavaju određene strukture moći, poput patrijarhata.

Takva, suptilna manifestacija nasilja, artikulirana kroz kulturne norme i vrijednosti pomaže održavanju dominantne pozicije određenih grupa, posebno muškaraca, u društvu i politici. U Bosni i Hercegovini, gdje su patrijarhalne vrijednosti duboko ukorijenjene, toksična muškost ne samo da podstiče na nasilje na individualnom nivou, već oblikuje i politički diskurs u kojem su agresija i dominacija cijenjene osobine.

To se može vidjeti u načinu na koji se političari ponašaju, često otvoreno koristeći govor mržnje ili autoritarne metode kako bi zadržali kontrolu, dok se alternative, kao što su saradnja i inkluzivnost, smatraju slabim ili nepoželjnim.

Kombinacija međunarodnih inicijativa s lokalnim pristupom može djelovati kao katalizator za održive promjene koje će omogućiti inkluzivniji politički i društveni prostor za sve građane Bosne i Hercegovine. Na kraju, pitanje nije samo hoćemo li implementirati mjere, već možemo li sebi priuštiti da ignorišemo probleme koji su svakim danom sve izraženiji. Bez zajedničke akcije, koja će i u politici i u širem društvu uključiti i muškarce i žene, rizikujemo da produžimo život kulturi koja toleriše i normalizuje nasilje, ostavljajući tako prostor za generacije koje će nastaviti slijediti iste toksične obrasce ponašanja.

Ako se pitate kakve veze imaju politika i toksična muškost, onda razmislite o tome da li živimo u društvu gdje moć, dominacija i agresivnost odražavaju "pravu mjeru" političkog uspjeha. Toksična muškost je i analitička kategorija koja nas upozorava da provjerimo vrijednosti normi što muškarce potiču na zatvorenost, agresiju i neumoljivost. Ovo su karakteristike koje, kada se prenesu u političku sferu, stvaraju klimu sukoba i isključivosti. U Bosni i Hercegovini, gdje su patrijarhalne vrijednosti duboko ukorijenjene, politička arena često reflektuje baš ove obrasce, i uvlači nas u diskurse gdje je kontrola važnija od dijaloga, a dominacija nadmašuje saradnju.

2.

TREKUTNO STANJE

Da bismo razumjeli kompleksnost trenutnog stanja u Bosni i Hercegovini, potrebno je osvrnuti se na duboko ukorijenjene patrijarhalne norme i njihov uticaj na politički i društveni život. Tradicionalni stavovi o rodnim ulogama i dalje su prisutni na svakom koraku, oblikujući percepciju muške dominacije u društvenim institucijama i pozicijama moći.

Profesorica Popov-Momčinović objašnjava (2023: 365-395) kako su političke stranke u Bosni i Hercegovini često „zatvoreni muški klubovi“ u kojima su žene suočene s velikim izazovima prilikom napredovanja u političkom životu¹. Unutar stranaka, žene moraju savladati brojne prepreke kako bi se kvalifikovale kao kandidatkinje za izbore. U tom procesu autorica, prenoseći iskustva intervjuisanih političarki, bilježi da „lider, a uz njega pet ili šest najbližih mu saradnika, doslovno pregovaraju o smjernicama i dogovorima“ (377) dok se od žena očekuje tek pasivno učestvovanje. Takvi obrasci moći potvrđuju fenomen staklenog plafona, budući da ženama često nije dozvoljeno aktivno učešće u donošenju važnih odluka. Pored ovih formalnih ograničenja, ne treba zanemariti značaj neformalnih veza među muškarcima, koje dodatno učvršćuju njihovu dominaciju u političkim strankama. Primjerice, takozvani *forumi žena* u strankama često ostavljaju dojam formalnog instrumenta za podršku ženama, kao zadovoljavanje forme, ali suštinski, žene su ustvari marginalizirane. Ovi „forumi“ često izgledaju kao razmjena recepata“ (377) - prema mišljenju jedne od intervjuiranih političarki.

Dodatno opterećenje dolazi u obliku antirodnh pokreta² koji posljednjih godina pronalaze uporište na Balkanu. Ovi

pokreti, često podržani desničarskim grupama i političarima, otvoreno osporavaju koncepte rodne ravnopravnosti i inkluzivnosti, predstavljajući ih kao prijetnju „tradiciji“ i „porodičnim vrijednostima“. U tom kontekstu, Republika Srpska postaje plodno tlo za promociju ovih narativa, gdje pojedini lideri ne skrivaju simpatije prema politikama koje negiraju temeljna ljudska prava i pokušavaju ukinuti progresivne reforme u vezi sa rodnom ravnopravnošću. Ovaj entitet u Bosni i Hercegovini se sve izraženije profilira kao središte otpora prema idejama rodne ravnopravnosti i inkluzivnosti, koristeći antirodne narative kako bi potkopala inicijative za socijalnu pravdu i ljudska prava. U isto vrijeme, prisutne su i naznake antirodne mobilizacije i u Federaciji Bosne i Hercegovine, posebno u područjima s većinskom katoličkom populacijom (Popov-Momčinović, 2024: 301). To se najčešće tumači kao prelihanje utjecaja iz susjedne Hrvatske, u kojoj je djelovanje antirodnh aktera uveliko uzelo maha (Popov-Momčinović, 2024: 299). Aktivistkinje smatraju da se u tim područjima Bosni i Hercegovini koriste različite strategije da bi se ženama osporila reproduktivna prava, posebno pristup abortusu. Inače, zabrana abortusa, kao i ograničavanje LGBTIQ prava, te seksualnog obrazovanja u školama - najčešći su zahtjevi antirodnh aktera (Paternotte & Kuhar, 2018: 9). Jedna od taktika njihovog djelovanja je proizvodnja moralne panike (2018: 11). Istraživačice iz organizacije „Zašto ne“ su, analizirajući odabrane tekstove sa bosanskohercegovačkih portala, pokazale na koje načine se proizvodi moralna panika u bosanskohercegovačkom društvu, najčešće putem „dezinformacije temeljene na rodu i identitetu“ (v. Salkanović & Šehović, 2024).

Kada je riječ o stavovima u populaciji, prema UNDP-ovom Barometru rodne ravnopravnosti, većina ispitanika još uvijek muškarce doživljava kao prirodne lidere, dok žene ostaju vezane za porodične uloge i brigu o domaćinstvu. Ovi ukorijenjeni stavovi ograničavaju učešće žena u javnom životu i zadržavaju ih na marginama političkog diskursa (UNDP, 2023). Takvi stavovi stvaraju začarani krug u kojem su žene, iako sposobne i kvalifikovane, često spriječene da ravnopravno učestvuju u političkom odlučivanju. Dodatno, podaci pokazuju da žene u Bosni i Hercegovini provode između šest i sedam sati dnevno na neplaćeni rad, brinući se za domaćinstvo i porodicu, što im ograničava vrijeme i resurse za profesionalni i politički angažman. Također, istraživanje o etici brige u Bosni i Hercegovini je potvrdilo

¹ Zlatiborka Popov-Momčinović, What Women Politicians Could, Would, and Should, but Cannot Do. Perceptions of Women Parliamentarians Regarding Barriers to Political Representation of Women in Bosnia and Herzegovina, *Revija za sociologiju*, Vol. 53, No. 3, 2023, str. 365–395. Zagreb:

² U radu *Rodne ideologije: Kako ekstremisti iskorištavaju borbe oko ženskih prava i podstiču recipročnu radikalizaciju*, Nejra Veljan i Maida Čehajić Čampara istražuju način na koji ekstremističke grupe koriste rodna pitanja, posebno vezana za prava žena, kao sredstvo za širenje svojih ideologija i mobilizaciju pristalica. Autorke ukazuju na to da se izraz „rodna ideologija“ često koristi kao zajednički okvir za različite desničarske grupe koje, iako ideološki raznovrsne, dijele slične stavove prema ženama. Analiza pokazuje da ove ekstremističke grupe, bez obzira na specifičnu ideologiju koju zastupaju, gaje antifeminističke i mizogine stavove. - *Nejra Veljan i Maida Čehajić Čampara, Rodne ideologije: Kako ekstremisti iskorištavaju bitke oko ženskih prava i podstiču recipročnu radikalizaciju, Atlantska inicijativa, 2021.*

da žene preuzimaju glavne poslove koji se odnose na brigu o starijim licima ili pak djeci sa poteškoćama u razvoju. Naime, majke ove djece često odustaju od posla i karijere, i kako nemaju gotovo nikakvu podršku sistema, često su primorane da pružaju zdravstvene i obrazovne usluge svojoj djeci (Arslanagić-Kalajdžić, 2023: 55, 56).

Istraživanje UN Women iz 2024. godine ukazuje da su mnogi građani skloni vjerovati da je politika "muška sfera" i da je ženama mjesto u porodičnim ulogama. Ovi tradicionalni stavovi tako podržavaju sistem u kojem se moć i autoritet prepuštaju muškarcima, dok se žene često suočavaju s preprekama u ostvarivanju svog potencijala u javnoj sferi (UN Women, 2024). Preko 80% ispitanika vjeruje da žene treba da preuzmu odgovornosti koje omogućavaju fleksibilnost zbog porodičnih obaveza, što dodatno ograničava njihove mogućnosti za politički angažman. Na ovaj način, žene se suočavaju s dvostrukim standardima, jer su češće podvrgnute kritikama kada preuzmu leaderske uloge, a društvo ih često posmatra kao nedovoljno prilagođene „muškom“ političkom okruženju (UNDP, 2024). Razumijevanje politike kao ekskluzivno muške sfere i "muškog posla" osnažuje toksične obrasce muškosti kroz nekoliko ključnih mehanizama: ovakva percepcija hrani rodne stereotipe koji muškarce prikazuju kao agresivne i racionalne donosiocice "teških" odluka, dok političku arenu pretvaraju u teren gdje se dokazivanje "prave muškosti" smatra prirodnom. Takvi narativi ne samo da isključuju, već i umanjuju važnost ženskih iskustava i specifičnih kompetencija koje bi neupitno obogatile političku scenu, dok istovremeno perpetuiraju ideju da su žene manje sposobne za racionalno promišljanje ili rukovođenje. Osim toga, takav pogled na ulogu žene dodatno ojačava percepciju da su žene najprikladnije za "meke" društvene zadatke, kao što su briga i emotivna podrška, ali ne i za donošenje političkih odluka. Na ovaj način, žene se promatraju kroz prizmu društvenog kapitala - vrijedne u porodičnim i zajedničkim ulogama, ali nedovoljno vrijedne kao akteri u politici. Upravo ovo ustrajno pozicioniranje žena unutar okvira doma i porodice podržava sistem u kojem je muška dominacija nad političkom sferom prirodna i očekivana.

Poznato je da mnogi političari u Bosni i Hercegovini koriste zapaljivu retoriku koja normalizuje nasilje kao sredstvo rješavanja političkih problema. Na primjer, izjave koje veličaju ratne zločince ili glorificiraju vojnu silu u kontekstu proteklog

rata³ služe za održavanje etničkih tenzija i ohrabruju agresivno ponašanje. Tako je Radovan Karadžić, osuđen za ratne zločine, i dalje slavljn od strane nekih političara, što doprinosi očuvanju nasilnih ideala i podržava opasne etničke podjele. Ova praksa glorifikacije nasilja, odnosno interpretacijska inverzija nasilja u odbranu, te praksa veličanja ratnih zločinaca u političkoj retorici Bosne i Hercegovine, direktno je povezana s konceptom koji problematiziramo u ovom dokumentu. Kada političari u Bosni i Hercegovini veličaju i slave ratne zločince poput Karadžića promovirajući ih kao heroje, oni šalju poruku da su agresija i ratne strategije poželjni oblici muškosti i liderstva, čak i unatoč sudskim presudama koje ukazuju na suprotno. Osim toga, sve ovo oblikuje očekivanja od političkih lidera, neovisno o njihovom spolu i doprinosi kreiranju okolnosti gdje žene političarke mogu osjećati pritisak da imitiraju te toksične norme kako bi dobile poštovanje ili izbjegle marginalizaciju. U takvom okruženju primjećuje se da su žene političarke ponekad pod dvostrukim pritiskom, jer se s jedne strane očekuje da se ponašaju prema rodnim ulogama i budu „nježne“ i „suosjećajne“, dok ih, s druge strane, patrijarhalne norme tjeraju da dokazuju „snagu“ preuzimanjem agresivnijeg stava. Toksična muškost ih, paradoksalno, prisiljava da usvoje iste obrasce kako bi se uklopile u političku arenu, a patrijarhalni matrice moći stvaraju takozvane „patrijarhalne dividende“ koje u određenoj mjeri uživaju i neke žene (Blagojević Hugson, 2018: 112). Stoga, žene koje žele „uspjeti“ u političkom životu često pribjegavaju ponašanjima poput dominacije, suzbijanja protivnika, pa čak i agresivnog diskursa. Toksična muškost u političkom prostoru Bosne i Hercegovine, stoga, oblikuje ponašanje ne samo muškaraca, već i žena. Žene političarke koje usvajaju te norme nastavljaju perpetuirati destruktivne obrasce ponašanja, čime postaju dijelom sistema koji podstiče dominaciju i isključuje drugačije modele liderstva. Muška dominacija unutar političkih institucija oblikuje, ne samo vrstu liderstva koja je poželjna, već i oslikava kakva su to prihvatljiva ponašanja. Žene, da bi se uklopile

³ Veličanje ratnih zločinaca i glorifikacija vojne moći funkcioniraju kao snažni mehanizmi produženja etničkih podjela u postkonfliktnim društvima, što je posebno evidentno na Balkanu. Kroz spomenike, javne izjave i narative o herojstvu, ovakvi simboli ne samo da otvaraju stare ratne rane, već aktivno potiču percepciju drugih etničkih grupa kao neprijatelja. Održavanjem visokog nivoa nepovjerenja, oni dodatno doprinose atmosferi u kojoj je nasilno ponašanje legitimno i poželjno. Takvi diskursi, usmjereni posebno prema mladima, ohrabruju ih da usvoje agresivnu retoriku i stavove prema drugima, čime se stvara ciklus radikalizacije i perpetuiranja nasilja unutar zajednica.

i bile ozbiljno shvaćene, često usvajaju kodirane karakteristike koje su u skladu s onim što se društveno percipira kao efikasno liderstvo. Slučaj Ane Brnabić u Srbiji pokazuje kako žene na ključnim pozicijama odlučivanja, preuzimanjem podaničke uloge zapravo učvršćuju patrijarhalne norme (Lončar, 2014: 8). Takva dinamika dodatno pojačava već postojeće norme i čini politički prostor ne samo manje otvorenim za raznolikost liderstva, već i isključujućim prema onima koji/e odstupaju od ovih modela, posebno prema ženama u politici. To potvrđuju i stavovi intervjuisanih bh. političarki koji su zabilježeni u istraživanju Edite Miftari o zastupljenosti nasilja nad ženama u politici, npr.: „Žene koje se bave politikom i imaju stav i viziju, *moraju prihvatiti da će ih ljudi pokušati ocrniti i uništiti i da je to sastavni dio bavljenja politikom*“ . (Miftari, 2019: 25).

Čak 60% političarki u Bosni i Hercegovini doživjelo je neku vrstu nasilja tokom svoje karijere, uključujući verbalno zlostavljanje, prijetnje na internetu i seksualno uznemiravanje. Ova vrsta nasilja često služi kao način za ušutkavanje žena koje izazivaju postojeće političke norme i donose drugačije perspektive na političku scenu. Takvi primjeri dodatno pojačavaju toksične obrasce u politici, gdje se žene koje se odvažavaju da se uključe suočavaju sa agresivnim odgovorima iz muške sredine koja preferira dominaciju i isključivost. - *Westminster Foundation for Democracy, Women and Young People – A Catalyst for Change in Bosnia and Herzegovina, 2021.*

Razumijevanje fenomena toksične muškosti kao elementa koji utiče na političko okruženje u Bosni i Hercegovini ukazuje na to da nije riječ tek o sporednoj pojavi, već da direktno ima reperkusije na kvalitet i dinamiku političkih procesa. Iako se na prvi pogled čini da toksična muškost možda nema jasnu vezu sa politikom, valja razumjeti da su tradicionalni obrasci muškosti prisutni u političkom okruženju ne samo da podstiču rodni jaz, već i blokiraju mogućnosti za inkluzivnije i demokračičnije društvo. Ovi obrasci oblikuju način na koji se moć ostvaruje i legitimizuje u javnom prostoru, stvarajući atmosferu u kojoj dominiraju agresivnost i isključivost, dok se dijalog i raznovrsnost potiskuju.

3.

PREPORUKE ZA PROMJENE

EDUKACIJA I PODIZANJE SVIJESTI

Prevladavanje toksičnih rodni normi u politici zahtijeva strateški pristup koji uključuje edukaciju, podizanje svijesti i inkluzivnije političke prakse. Milenijumski razvojni ciljevi UN-a4 prepoznaju da isključivanje žena iz procesa donošenja odluka, rodni stereotipi, tradicionalne rodne uloge i rodno zasnovano nasilje, negativno utiču na iskorijenjivanje siromaštva širom svijeta.

Istraživanja potvrđuju da „obrazovanje predstavlja najvažniji činilac praksi koje podržavaju nenasilje i rodnu ravnopravnost“ (Blagojević Hughson, 2018: 108). S obzirom na strukturalne prepreke, zagovaračke inicijative bi se mogle usmjeravati prema sistemskom pristupu koji bi okupio donosioce odluka iz svih nivoa vlasti, kako bi se postiglo šire razumijevanje i podrška za ovakve obrazovne reforme. Ovi naponi mogli bi uključivati rad sa vladinim institucijama, obrazovnim ministarstvima, i nevladinim organizacijama kako bi se stvorio okvir za inkluziju rodne ravnopravnosti u obrazovni sistem. Trenutne inicijative, poput Akademije ravnopravnosti koju zajednički organiziraju Friedrich-Ebert-Stiftung i Sarajevski otvoreni centar, predstavljaju važan korak u tom smjeru. Također, angažiranje političkih lidera i poznatih ličnosti kroz javne kampanje može pomoći u podizanju svijesti o negativnim aspektima toksične muškosti.

Poseban fokus na rad s muškarcima u politici također može biti koristan za postizanje dugoročnih promjena. Naime, i aktivistkinje sa dugogodišnjim radom na političkom osnaživanju žena, često ističu da nedovoljno uključivanje muških političara u ove aktivnosti predstavlja veliki propust (Popov-Momčinović, 2024: 22). Naime, tradicionalne norme koje često favoriziraju agresivnost i dominaciju kao poželjne oblike ponašanja ne štete samo ženama, već i muškarcima, koji su pod pritiskom da se pridržavaju tih stereotipnih uloga. Rad sa muškarcima u političkom prostoru omogućava preispitivanje i dekonstrukciju ovih toksičnih rodni normi, otvarajući prostor za zdravije, kooperativnije oblike liderstva. Ciljani programi, kao što su radionice o emocionalnoj inteligenciji, nenasilnoj komunikaciji i saradničkom liderstvu, pružili bi muškarcima priliku da preispitaju svoje stavove i razviju efikasne egalitarne modele ponašanja.

Takve radionice potaknule bi osvještavanje vrijednosti poput empatije i saradnje, pomažući političarima da se odmaknu od pritisaka toksičnih rodni normi muškosti i usvoje inkluzivnije pristupe koji dugoročno podržavaju zdraviju političku kulturu.

Dakle, četiri ključna alata u području **edukacije i podizanja svijesti** za prevladavanje toksičnih rodni normi u politici uključuju:

- 1) razvoj obrazovnih programa koji će obuhvatiti emocionalnu inteligenciju, nenasilnu komunikaciju i saradničko liderstvo;
- 2) javne kampanje i angažman poznatih ličnosti koji će podići svijest o važnosti rodne ravnopravnosti;
- 3) edukaciju kroz formalni i neformalni sistem, uključujući suradnju sa obrazovnim institucijama i nevladinim organizacijama; i
- 4) programe mentorstva i podrške unutar političkih partija, gdje će iskusni lideri prenositi svoje znanje mlađim političarima.

Korištenjem ovih alata može se pomoći u stvaranju okruženja koje potiče inkluzivno liderstvo, razbijajući pritom toksične norme muškosti i jačajući ravnopravnost u političkom prostoru. Programi koji se uspješno provode na univerzitetima u Bosni i Hercegovini i u regiji, s ciljem uvođenja rodne perspektive na univerzitete (UNIGEM), predstavljaju značajnu infrastrukturu za edukacije i dalju senzibilizaciju svijesti i u političkoj sferi.

INSTITUCIONALNE REFORME I PODRŠKA ŽENAMA U POLITICI

Kako bi se osigurala rodna ravnopravnost u politici u Bosni i Hercegovini, potrebno je dodatno ojačati postojeće zakonske i institucionalne okvire. Bosna i Hercegovina već ima osnovne zakone koji podržavaju rodnu ravnopravnost, kao što je Zakon o ravnopravnosti spolova, koji je usvojen 2003. godine. Ovaj zakon pruža temelj za sprječavanje diskriminacije i promicanje jednakih prilika za muškarce i žene u svim sektorima, uključujući politiku. Osim toga, Agencija za ravnopravnost spolova radi na unapređenju ovih pitanja

4 Dostupno na <http://www.gcfbih.gov.ba/program-odrzivog-razvojad-2030-godine-un-a/>

na državnom nivou, no brojni izvještaji, uključujući one od UN Women i Evropske unije, ukazuju na izazove u implementaciji zbog nedostatka resursa i kapaciteta.

Kada je riječ o političkoj participaciji žena, kvote za žene na izbornim listama su važan korak, ali same po sebi nisu dovoljne. Na primjer, kada je riječ o državnoj razini, veličina izborne jedinice za ovaj nivo vlasti je izuzetno niska, što dovodi do dodjele uglavnom samo jednog mjesta uspješnoj listi kandidata. Kako liste vode uglavnom muškarcima, ta mjesta idu izravno nositelju lista (Gavrić & Vojvodić, 2023: 424). To pokazuje da, iako kvote omogućavaju ženama prisustvo u političkom prostoru, one ne garantiraju ravnopravnost na pozicijama odlučivanja. Stavovi političarki u istraživanju Popov-Momčinović potvrđuju s jedne strane, neophodnost očuvanja kvota, npr.: *„Ja sam tu vrlo realna jer sam dugo politički aktivna, u to vrijeme kada su uvedene kvote i vidim kad ne bi bilo kvota [žene] ne bi postojale. Inače nas nema dovoljno, ali ne bismo uopšte bile tu. Ili bi bilo do 5%; Potpuno sam uvjeren u to.“* S druge strane, političarke su svjesne i ograničenost učinka kvota u bh. politici: *„Kada je u pitanju Izborni zakon, postignuće je činjenica da liste moraju imati kvotu [...] Međutim, vidimo da to nije polučilo Bog zna kakve rezultate.“*; *„Svim srcem podržavam kvote [...] i ono što me stvarno razočarava je rezultat takvog pristupa.“* (Popov-Momčinović, 2022: 212). Pored ograničenja formalnih procedura, treba podvući da se glavne političke odluke u Bosni i Hercegovini dogovaraju izvan institucija promičući snažnu dominaciju samo nekoliko, u većini slučajeva, muških predsjednika političkih stranaka (Gavrić & Vojvodić, 2023: 420). I što je vjerojatno najvažnije, etnička proporcionalnost kamen je temeljac bh. izbornog sustava, što također utječe na učinkovitost rodni kvota (Gavrić & Vojvodić, 2023: 420).

UNDP-ovi izvještaji pokazuju da žene u politici i dalje trpe diskriminaciju i suočavaju se s društvenim normama koje odvrćaju žene od rukovodećih uloga. Tradicionalna očekivanja vezana uz ulogu žena u privatnom i javnom životu dodatno ograničavaju njihov uticaj u politici. Rezultati istraživanja o europskim vrijednostima u Bosni i Hercegovini pokazuju da većina stanovništva ne gleda negativno na sudjelovanje žena u javnom životu, ali ipak preferira tradicionalne rodne uloge u obitelji (Bašić, 2020: 84). Takve vrijednosti objašnjavaju zašto se žene u politici suočavaju s dvostrukim i trostrukim teretom. Preporučuje se, stoga, da

se dodatno uloži u programe mentorstva i profesionalnog razvoja za žene u politici kako bi se povećala njihova prisutnost i ravnopravnost u političkom prostoru. Osiguravanje finansijske podrške za političke kampanje žena također može pomoći u smanjenju prepreka u pristupu resursima te omogućiti ženama da ravnopravnije učestvuju u političkoj areni. Dalje, preporučuje se pojačana saradnja između državnih institucija, nevladinih organizacija i političkih stranaka s ciljem povećanja rodne osviještenosti i podrške ženama u političkom okruženju.

Važno je napomenuti i značaj rodno senzitivnih parlamenta, koncept koji se detaljno obrađuje u dokumentu Rodno senzitivni parlamenti: Alatk i metode za urođnjavanje politika, programa i projekata, autora Saše Gavrića⁵. Ovaj resurs, koji je objavila Friedrich-Ebert-Stiftung, naglašava kako rodno senzitivni parlamenti prilagođavaju svoje strukture i procese kako bi odgovorili na potrebe svih, uklanjajući barijere za ravnopravno učešće žena i muškaraca u politici. Dokument dalje ukazuje na to da parlamenti mogu promovirati rodnu ravnopravnost kroz svoje osnovne funkcije: donošenje zakona, reprezentaciju i nadzor nad izvršnom vlašću. Primjena ovih preporuka može pomoći u prevladavanju toksičnih rodni normi i omogućiti razvoj inkluzivnijeg i rodno osjetljivijeg političkog sistema u Bosni i Hercegovini.

U konačnici, dodatno pojačanje sankcija za rodnu diskriminaciju i uznemiravanje u političkim institucijama može osigurati sigurnije radno okruženje za žene u politici, omogućavajući im slobodnije sudjelovanje bez straha od diskriminacije ili zlostavljanja. Primjenom ovih preporuka, Bosna i Hercegovina može unaprijediti svoju politiku rodne ravnopravnosti i stvoriti inkluzivnije političko okruženje koje uvažava ravnopravno sudjelovanje svih građana.

⁵ Prema dokumentu, rodno senzitivni parlamenti prilagođavaju svoje strukture i procese kako bi odgovorili na potrebe i interese svih spolova, uklanjajući barijere za ravnopravno učešće žena i muškaraca u politici. Dokument također opisuje kako parlamenti mogu promovirati rodnu ravnopravnost kroz svoje osnovne funkcije: donošenje zakona, reprezentaciju i nadzor nad izvršnom vlašću. - Saša Gavrić, Rodno senzitivni parlamenti: Alatk i metode za urođnjavanje politika, programa i projekata, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, juni 2020.

ULOGA CIVILNOG DRUŠTVA

Civilno društvo ima neizostavnu ulogu u promociji rodne ravnopravnosti i u podršci dekonstruiranju toksične muškosti, koristeći različite pristupe za preispitivanje i problematiziranje štetnih rodni normi te jačanje društvene svijesti. U Bosni i Hercegovini postoji značajan broj profesionalnih organizacija posvećenih rodnoj ravnopravnosti koje djeluju dugi niz godina, a značajno je da i u manjim sredinama postoje ženske organizacije koje su napravile velike pomake u svojim lokalnim zajednicama, uprkos brojnim preprekama i pritiscima (Popov-Momčinović, 2024: 279, 280). Upravo su ženske organizacije u Bosni i Hercegovini odmah nakon prvih poslijeratnih izbora pokrenule kampanju Nas je više, nakon koje je došlo do uvođenja prvih kvota u privremena izborna pravila (Gavrić & Zagorac, 2015: 42). Posebno je važno da organizacije civilnog društva više potiču dijalog i suradnju između muškaraca i žena, a kroz programe i inicijative pružaju podršku pojedincima u preispitivanju svojih rodni uloga. Na primjer, u Bosni i Hercegovini, inicijative kao što je Klub Budi Muško pomogle su značajno na prevenciji nasilja i promicanju zdravih oblika muškosti kroz radionice koje ohrabruju mlade muškarce da izgrade pozitivne identitete oslobođene toksičnih rodni normi. Pored toga, civilno društvo može pomoći u edukaciji i podizanju svijesti o važnosti rodne ravnopravnosti među različitim društvenim grupama. Nevladine organizacije i lokalne inicijative mogu, u tom kontekstu, pružiti sigurno okruženje za konstruktivan dijalog o rodni pitanjima, gdje se može otvoreno razgovarati o preprekama i prilikama za rodnu ravnopravnost. Inicijative civilnog društva usmjerene na poticanje angažmana muškaraca u pitanjima rodne ravnopravnosti pokazuju kako se muškarci mogu uključiti kao saveznici u borbi protiv rodni nepravdi. Kroz aktivno zagovaranje, edukativne radionice i kampanje, organizacije civilnog društva mogu poticati političke i društvene promjene, doprinoseći inkluzivnijem društvu koje priznaje i cijeni rodnu ravnopravnost.

4.

ZAKLJUČAK

Prevladavanje toksične muškosti nije samo izazov za žene ili feminističke pokrete, već je izazov koji zahtijeva zajednički angažman svih građana Bosne i Hercegovine koji vjeruju u principe demokratije, pravde i stabilnosti. U društvu u kojem su toksične norme duboko ukorijenjene, svi su gubitnici. Pitanje koje se mora postaviti nije *zašto* treba mijenjati te norme, već *kako* brzo i efikasno poduzeti mjere koje će osigurati društveni i politički prostor u kojem se cijeni raznolikost, a ravnopravnost postaje standard. Stvaranje političkog okruženja slobodnog od toksičnih rodničkih normi neće samo unaprijediti rodnu ravnopravnost, već će postaviti temelje za stabilniju, mirniju i prosperitetniju Bosnu i Hercegovinu, budućnost koju svi zaslužuju.

Ova studija pokazuje da je potreban sveobuhvatan i strateški pristup, gdje će edukacija, jačanje pravnog okvira i snažna uloga civilnog društva igrati ključnu ulogu u suzbijanju toksične muškosti. Promocija zdravih rodničkih normi kroz obrazovne inicijative može otvoriti put za razvoj novih generacija lidera, dok institucionalne reforme, poput stvaranja rodno senzitivnih parlamenata, mogu osigurati politički prostor u kojem će se prava svih građana i građanki poštovati podjednako. Također, civilno društvo može pomoći u otvaranju prostora za dijalog i aktivno uključivanje muškaraca kao saveznika u borbi za rodnu ravnopravnost, stvarajući time nove društvene modele utemeljene na međusobnom poštovanju i suradnji.

Na samom kraju, vrijedi podsjetiti se analize dansko-švedske politologinje Drude Dahlerup (1988), koja je potvrdila da procentualno veće učešće žena u politici samo po sebi nije dovoljno, jer lako može doći do kontraudara od strane patrijarhalnog društva i neprijateljski nastrojenih muških političara. Iz tih razloga, političarke u skandinavskim zemljama su se izborile kako za jačanje proaktivnih mjera u partijama i parlamentima, a važnu ulogu u ovim procesima su imali i muški političari, i promjena njihovih percepcija. Iako skandinavske zemlje, iz bosanskohercegovačke perspektive djeluju udaljeno, ovakav pristup je u skladu sa principima urodnjavanja (*gender mainstreaming*), važnog standarda UN-a i Europske unije. Princip urodnjavanja prevazilazi tradicionalne pristupe ravnopravnosti kroz projekte čija su ciljna grupa bile isključivo žene. Nasuprot tome, pretpostavlja neophodnost uključivanja i muškaraca u aktivnosti usmjerene ka rodnoj ravnopravnosti, jer je to jedini način istinske promjene tradicionalnih, represivnih rodničkih

obrazaca. Nedovoljni uspjesi urodnjavanja se upravo često i povezuju sa nedovoljnim uključivanjem muškaraca u ove aktivnosti (Parpot, 2015). Bez dekonstrukcije patrijarhalnih matrica moći, žene eventualno ostaju samo puki ukras muške politike. Na to upozorava i činjenica da mnogi režimi koji ne zadovoljavaju demokratske standarde, često postavljaju žene na visoke političke pozicije (tzv. fenomen *gender-washing*) radi stvaranja poželjnog imidža u svijetu i radi skretanja pažnje s kršenja ljudskih prava u zemlji (Bjarnegård & Zetterberg, 2022).

REFERENCE

- Arslanagić-Kalajdžić, Maja et al. (2023). *Polazna studija o ekonomiji brige i njege u Bosni i Hercegovini. Pregled ključnih karakteristika, politika i programskih mogućnosti*. Sarajevo: UN Women.
- Bašić, Sanela (2020). Rodna ravnopravnost u bosanskohercegovačkoj populaciji: između tradicije i (post)moderniteta. U: Đ. Kolenović & J. Brkić Šmigoc (ur.). *Vrijednosti u BiH: Prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019* (81–96). Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung BiH & Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Bjarnegård, E., & Zetterberg, P. (2022). How autocrats weaponize women's rights. *Journal of Democracy*, 33(2), 60–75.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). *Hegemonijska muškost: Ponovno promišljanje koncepta*. *Gender & Society*, 19(6), 829–859
- Dahlerup, Drude (1988). From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics. *Scandinavian Political Studies*, 11 (4): 275–298.
- European Institute for Gender Equality (EIGE) (2020). *Urođjavanje*. EIGE. Dostupno na: <https://eige.europa.eu>
- Gavrić, Saša, & Zagorac, Maida (ur.) (2015). *1995–2015. Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Gavrić, Saša (2020). *Rodno senzitivni parlamenti: Alatke i metode za urođjavanje politika, programa i projekata* Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung Bosna i Hercegovina. Dostupno na: <https://fes.ba/>
- Gavrić, Saša, & Vojvodić, Ana (2023). Are consociations bad for women? Assessing the effectiveness of gender quotas in Bosnia and Herzegovina and North Macedonia. *East European Politics*, 40 (3): 412–430.
- Hughson Blagojević, Marina (2018). *Muškarci u Srbiji. Promene, otpori i izazovi*. Beograd: Centar E8.
- Lončar, Jelena. 2024. Autocratic Genderwashing: Gender-Equality Reforms in Serbia. *Politics and Governance* 12: 8204.
- Miftari, Edita (2019). *Violence Against Women in Politics in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Western Balkans Democracy Initiative.
- Parpot, Jane L (2015). Men, Masculinities and Development. In: Anne Coles, Leslie Gray, and Janet Momsen (eds.). *The Routledge Handbook of Gender and Development* (14–23). London and New York: Routledge.
- Paternotte, David, & Kuhar, Roman (2018). Disentangling and Locating the “Global Right”: Anti-Gender Campaigns in Europe. *Politics and Governance*, 6 (3): 6–19.
- Popov-Momčinović, Zlatiborka. 2022. “‘There Are More of Us’: Political Representation of Women in Bosnia and Herzegovina.” U: Bojan Vranić & Nemanja Anđelković (ur.). *Društvena pravda u postkomunističkim društvima*. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
- Popov-Momčinović, Zlatiborka. (2023). What Women Politicians Could, Would, and Should, but Cannot Do. Perceptions of Women Parliamentarians Regarding Barriers to Political Representation of Women in Bosnia and Herzegovina. *Revija za sociologiju*, 53 (3): 365–395.
- Popov-Momčinović, Zlatiborka (2024). *Aktivizam u ženskom pokretu u Bosni i Hercegovini – Izazovi, iskoraci i društvene promene*. Sarajevo: Fondacija CURE.
- Salkanović, Maida, & Šehović, Nerma (2024). *Rodno identitarno zasnovane dezinformacije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: “Zašto ne”.
- UN Women (2021). *Izveštaj o napretku u ostvarivanju ciljeva održivog razvoja: Pregled rodne ravnopravnosti 2021*. UN Women. Dostupno na: <https://www.unwomen.org/>
- UN Women Bosnia and Herzegovina (2024). *Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena u Bosni i Hercegovini*. UN Women. Dostupno na: <https://www.unwomen.org/>
- UNDP Bosnia and Herzegovina (2023). *Barometar rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini*. UNDP Bosna i Hercegovina. Dostupno na: <https://www.ba.undp.org/>
- Veljan, Nejra, i Čehajić Čampara, Maida (2021). *Rodne ideologije: Kako ekstremisti iskorištavaju bitke oko ženskih prava i podstiču recipročnu*

O AUTORU

Nikola Vučić je autor, novinar i urednik s posebnim interesom za pitanja rodne ravnopravnosti, politike i ideologije. Autor je Kritike toksa "ne muškosti" (FES BiH, 2021.), publikacije koja je naišla na značajnu akademsku primjenu u Bosni i Hercegovini i širem regionu, osobito u području istraživanja rodni studija i društvenih teorija. Kao voditelj emisije "Izvan okvira" na N1 televiziji, bavi se složenim društveno-političkim pitanjima, razvijaju ih i kroz formu intervjua analitički osvrt za razumijevanje političke i kulturne dinamike.

IMPRESSUM

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) | Ured u Bosni i Hercegovini
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Odgovorni: Sarah Hees-Kalyan

Tel.: +387 33 722 010

Fax: +387 33 613 505

E-mail: fes@fes.ba

www.fes.ba

DTP: Filip Andronik

ISBN 978-9926-482-97-8

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i
univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 62418694

Publikaciju možete naručiti na e-mail: fes@fes.ba.

Stavovi, mišljenja i zaključci u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove Friedrich-Ebert-Stiftung. Friedrich-Ebert-Stiftung ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u publikaciji.

Sva prava zadržana od Friedrich-Ebert-Stiftung.

STRATEGIJE ZA PREVLADAVANJE TOKSIČNE MUŠKOSTI u politici i društvu u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini, gdje su tradicionalne rodne uloge duboko ukorijenjene, toksična muškost ne samo da otežava napredak ka rodnoj ravnopravnosti, već i podriva nastojanja ka političkoj stabilnosti i ekonomskom razvoju.

Toksična muškost, kao oblik hegemonijske muškosti, značajan je društveni izazov u politici i društvu uopće. Ona perpetuira norme i ponašanja koja favoriziraju nasilje, dominaciju i kontrolu, dok marginalizuje drugačije oblike muškosti i identitete koji ne odgovaraju tradicionalnim očekivanjima.

Kada se muškost veže isključivo za moć i kontrolu, muškarci koji ne pristaju na ove norme suočavaju se s pritiscima i marginalizacijom, pa oni koji se pokušavaju distancirati od ovih normi često su izloženi osudi ili socijalnoma isključenju, što dodatno učvršćuje rigidne rodne uloge.

Više informacija o ovoj temi pronađite na:
www.fes.ba